

ירושלים בתקופת הכיבוש וההתנחלות (א) /

מעמד של ירושלים והמקדש במשך התקופה

אלא שהמשך הסיפור מעורר תמיהה. הריגת המלך היוותה בתקופת המקרא מרכיב משמעותי ביותר בהכרעת העיר-המדינה. ואכן, בהמשך הסיפור מתואר כיבושן של חברון, לכיש ועגלון (במסגרת מלחמת הכיבוש המהירה באזור יהודה והדרום) – אך לא של ירושלים ושל ירמות! אמנם מלכי הערים הללו נזכרים ברשימת מלכי הארץ שהכה יהושע (יהושע י"ב, ט), אך זוהי רשימת מלכים, ולא רשימת ערים.⁵

עם זאת, יש הטוענים כי גם ירושלים נכבשה, על פי הפסוקים המסכמים את כיבושי מלחמה זו (יהושע י', מ-מב):

ויכה יהושע את כל הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכיהם לא השאיר שריד, ואת כל הנשמה החרים כאשר צוה ה' א-להי ישראל. ויכם יהושע מקדש ברנע ועד עזה ואת כל ארץ גשן ועד גבעון. ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי ה' א-להי ישראל נלחם לישראל.

וכן על פי פסוקי הסיכום של כיבוש הארץ כולו:

ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן... ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה כמחלקתם. בהר ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב החתי האמרי והכנעני הפרזי החזי והיבוסים (שם י"ב, ח-ז).

כתובים אלו כוללים את כל חבלי הארץ, ובכללם ירושלים, ועל פיהם טוענים פרשנים אלו כי גם ירושלים נכבשה.⁶

לסיכום הבעיה: לאחר הריגת חמשת המלכים מתואר כיבושו של אזור הדרום כולו, ובפרט מזכרות הערים מקדה, לבנה, לכיש, עגלון, חברון ודביר. השאלה היא מה עלה בגורלן של ירושלים וירמות: האם גם הן נכבשו, אך הכתוב לא תיאר זאת בפירוט והסתפק בתיאור הכללי של כיבוש דרום הארץ, או שמא לא נכבשו כלל, ונותרו כאיים נכריים בלב השטח שנכבש?

ברצוננו לטעון כי ירושלים לא נכבשה בשלב זה כלל, ועל כן לא ישב בה שום שבט. הנימוקים לעמדה זו (מלבד העובדה שכיבוש העיר לא נכתב במפורש) הם אלו:

- ביהושע ט"ו, סג נאמר:

5 קשה לתרץ שהריגת מלך העיר, משמעותה האוטומטית היא כיבוש ארצו, שהרי כיבושן של חברון, לכיש ועגלון מתואר במפורש, אף שגם מלכיהן נהרגו.

6 כך, למשל, טוען הרד"ק בפירושו ליהושע ולשופטים (יהושע ט"ו, סג ועוד) כי שבט יהודה כבש את החלק הסיני לירושלים (שלפי שיטתו היה קרוי "ירושלים" כבר בתקופת יהושע), ושמימי יהושע ועד ימי דוד היה יישוב יהודי קטן באותו חלק.

בימי הכיבוש וההתנחלות אנו פוגשים לראשונה את ירושלים בשמה המלא והשלם (יהושע י', א). לצורך השיעור נגדיר את תקופת הכיבוש וההתנחלות כתקופה שמתחילת ימי יהושע ועד סוף ימי שאול.¹ בכוונתנו לעסוק במספר סוגיות:

- מעמד של ירושלים והמקדש במשך התקופה
- לאיזה שבט שייכת ירושלים
- גבול בנימין-יהודה באזור ירושלים על פי פשטי המקראות ועל פי חז"ל
- מדוע לא כבשו בני ישראל את ירושלים עד ימי דוד.

א. העיר ירושלים

העיר נשארה עיר נכרית-יבוסית, בשם יבוס, עד סוף התקופה, כפי שעולה בבירור מתיאורי הגבולות בספר יהושע (ט"ו וי"ח) וממקומות נוספים (שם ט"ו, סג; שופטים א', כא; שם י"ט, י-יב). רק בימי דוד נכבשה ירושלים מיד היבוסים (ש"מ"ב ה', ו-ט), כלומר: אין התיישבות ישראלית בירושלים לפני ימי דוד.² שני מאורעות משמעותיים קשורים בירושלים בפרק הזמן הזה:

- המלחמה של ברית מלכי הדרום, ובראשם אדוני-צדק מלך ירושלים, נגד הגבעונים (יהושע י')
- כיבוש העיר על ידי שבט יהודה (שופטים א', ח).

1. מלחמת מלכי הדרום (יהושע י')

בעקבות הברית שכרתו הגבעונים עם יהושע כורת אדוני-צדק מלך ירושלים³ ברית כנגדם עם עוד ארבעה ממלכי כנען: מלך חברון, מלך ירמות, מלך לכיש ומלך עגלון. חמשת המלכים חונים על גבעון ונלחמים עליה, אך יהושע עולה כל הלילה מן הגלגל, מכה אותם ורודפם דרך מעלה בית חורון,⁴ מכה את צבאם עד עזקה ועד מקדה, ובתום המרדף הורג את חמשת מלכי האמורי הללו.

1 תקופה זו כוללת את כל ימי יהושע, את תקופת השופטים ואת ימי שמואל ושאול. התקופה המשמעותית הבאה שנעסוק בה היא תקופתו של דוד.

2 בראשונים ובמדרשים מצינו בעניין זה דעות שונות, וחלקן סוברות כי הייתה התיישבות חלקית בעיר בימי יהושע או בימי השופטים. דעות אלו אינן פשוטות, וקשה להלמן עם פשטי הכתובים.

3 השם אדוני-צדק קשור לשמות מלכי-צדק וצדקיהו ולסוגיית הצדק, שבהם טיפלנו בשיעור 6.

4 בתוואי של כביש 443 של היום, דרך מכבים, רעות ומודיעין ועד עמק איילון.

אמורית (אדוני-צדק מלך ירושלים נמנה עם מלכי האמורי) ואחר כך נתחלפה ליבוסית (כעולה מן השם יבוס ומן הכתובים המפורשים על כך שהיבוסים ישבו בה), אך מכל מקום היא נשארה זרה במשך כל התקופה, בתווך בין בני יהודה מדרום (יהושע ט"ו, טג) ובני בנימין מצפון (שופטים א', כא).

הבעיה הגדולה בעמדה זו היא: מדוע באמת לא הושלם כיבושה של העיר – שמלכה כבר נהרג (!) – כחלק ממצוות כיבוש הארץ? אין לשאלה זו תשובה פשוטה במישור הפשט¹² והתשובה היחידה שניתן להעלות ברובד זה היא שהעיר הייתה מבוצרת מאוד וקשה היה לכבשה. תשובה זו קיבלה אישור מלא בחפירות שהתקיימו בשנים האחרונות בעיר דוד, המוכיחות כי למן תקופת הברונזה התיכונה II, היא תקופת האבות, התברכה העיר בביצורים אדירים, בחומה ובמגדלים מרשימים, במפעל מים מוגן ועוד.

2. כיבוש העיר בידי שבט יהודה (שופטים א', ח)

בתחילת ספר שופטים מתוארות מלחמותיהם של שבטי יהודה ושמעון בעמי כנען אחרי מות יהושע:

ויתן ה' את הכנעני והפרזי בידם ויכום בבזק... וינסו אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אתו... ויביאָהו ירושלים וימת שם. וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש. ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני יושב ההר והנגב והשפלה. וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון... וילך משם אל יושבי דביר... ויכו את הכנעני יושב צפת... וילכד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה. ויהי ה' את יהודה וירש את ההר כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם.

הכתוב מעורר כמה שאלות. ראשית, מה עניינם של בני יהודה בירושלים? לשאלה זו נתייחס בע"ה בהמשך, כשנעסוק בשייכה השבטי של ירושלים.

שנית, לאור העובדה שזהו האזכור המפורש הראשון לכיבוש העיר, מדוע אין הכתוב מספר כלל על ההתיישבות בה? נראה שהתשובה פשוטה: בני יהודה כלל לא התיישבו בעיר; הם כבשוה לאחר כיבוש בזק, אגב התקדמותם דרומה לכיוון הר חברון, אך לא התעכבו להתיישב בה.¹³ הראיה הפשוטה לכך

12 א. עמדתנו העקרונית היא כי עלינו ללמוד תנ"ך תוך שימת לב מודקדת למה שהכתוב אומר ולמה שאין הוא אומר. גם אם יש היגיון בעמדה שירושלים נכבשה בתקופת יהושע, צריכה להיות משמעות לעובדה שהכתוב אינו מזכיר זאת, בעוד שהוא מפרט את דבר כיבושן של ערים רבות אחרות. הדבר משמעותי במיוחד לאור העובדה שעמידת אדוני-צדק בראש ברית מלכי הדרום מעידה על חשיבותה של העיר באותה תקופה, דבר שמקבל אישור משמעותי גם ממקורות חיצוניים (כגון מכתבי אל-עמארנה, שנמצאו בארכיון בן התקופה הזאת במצרים, ראה נ' נאמן, תעודות מארכיוני אללה ואל-עמארנה, ירושלים תשל"ז, עמ' 57-60).

ב. אנו מעדיפים להישאר ב"צריך עיון" מאשר לתת תשובה לא-נכונה או חלשה. ואכמ"ל.

ג. בשלב זה התייחסנו לשאלה במישור הפשט בלבד. בהמשך נביא בע"ה את דברי חז"ל בנושא.

13 אין זיהוי מדויק לעיר בזק. פרופ' אליצור בפרושו לדעת מקרא מזהה אותה בצפון-מזרח נחלת יהודה, אולי באזור אבו דיס.

ואת היבוסים יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסים את בני יהודה בירושלים עד היום הזה.

כלומר: היבוסים ישבו בירושלים, בגבולה הצפוני של נחלת יהודה.⁷

- אם אכן כבר נכבשה ירושלים ויושבה, מדוע היה צורך לכבשה מחדש אחרי מות יהושע (כמתואר בשופטים א', ח)?⁸
- אם יושבים ישראלים ולו בחלק מן העיר, מדוע נמנע האיש מסיפור פילגש בגבעה (בדרכו מבית לחם יהודה לירכתי הר אפרים) מלסור אליה בגלל היותה "עיר נכרי אשר לא מבני ישראל" (שופטים ט"ט, יב)?⁹
- אם הייתה העיר בידי בני ישראל, מדוע היה צורך לכבשה בימי דוד?¹⁰

מכל זאת נראה, לפי עניות דעתנו, כי ירושלים/יבוס נשארה עיר נכרית לגמרי למן כיבוש הארץ על ידי יהושע ועד כיבושה בימי דוד.¹¹ ייתכן אמנם שאוכלוסייתה הייתה בתחילה

7 חשוב לציין שהגבול הצפוני של נחלת יהודה – אזור גיא בן הנום – סמוך מאוד (מרחק כמה עשרות מטרים) למקום מושבם של היבוסים ביבוס.

8 החולקים על גישה זו מסבירים כי יש בעיר חלקים שונים, ושבט יהודה כבש רק חלק מן העיר, בשעה שבחלקה האחר ישבו היבוסים (וראה הערה 6).

9 על בעיה זו משיב הרד"ק בפרושו לשופטים י"ז, א: "ונראה כי לא נתיישבה ירושלים מישראל כל כך אף על פי שנכבשה, לפי שהיה היבוסים עדיין שם. והלוי ונערו, כשעברו נוכח יבוס היה ערב, ודומה כי מפאת היבוסים היה דרכם, לא מפאת ירושלים שהיו בה ישראל, ואם בא ללון שם – בערי היבוסים היו פוגעים בתחילה". כלומר: היישוב הישראלי היה אז מיעוט קטן בירושלים, והדרך אליו עברה בשטח היבוסים שלה, ועל כן לא רצה האיש להיכנס לשם.

10 ראה הערה 8.

11 אחת הראיות של הפרשנים הנוקטים בעמדה החולקת היא פסוק שנאמר בדרך לאחר ניצחוננו על גלית: "ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלים ואת כליו שם באהל" (ש"מ"א י"ז, נד). לדבריהם, מכאן ראייה כי בני ישראל כבר ישבו באותה עת בירושלים, ודוד הביא את ראש גלית לאותו חלק בעיר שהיה מיושב על ידי בני ישראל, ככל הנראה אזור הגבעה המערבית (הרבעים היהודי והארמני [הר ציון] של ימינו). לעניות דעתנו, אין מפסוק זה שום ראייה, שכן אין זה סביר כלל שהפסוק מהווה חלק מן הרצף של הכרונולוגי של האירועים (וכי מה עניין ראשו של גלית בירושלים בשלב זה, בטרם קיבלה העיר מעמד מיוחד?!), וברור למדי שהכתוב סוטה כאן מרצף האירועים ומתאר דבר שיקרה בעתיד, כדרכו של המקרא במקומות רבים להשלים את סיפור העניין עד תומו.

להוכחת עיקרון יסודי זה בסיפור המקראי אביא כאן דוגמה יפה שלמדתי ממ"ר הרב יעקב מוזן. בסוף פרשת המן, לאחר התיאור המפורט של נס הורדת המן וכל מה שנוגע אליו, נאמר: "ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני ה' למשמרת לדורותיכם. כאשר צוה ה' אל משה ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת. ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען. והעמר עשירית האיפה הוא" (שמות ט"ז, לג-לד). משה מצוה את אהרן להניח צנצנת מן "לפני ה'", דהיינו בארון הברית. כתוב זה נאמר בפרשת בשלח, עוד בטרם נצטווה משה (לפי כל הדעות) על בניית המשכן ועוד בטרם ידע בכלל על אפשרות קיומו. לא ייתכן אפוא שכתוב זה התקיים מיד בתום ירידת המן, ואין ספק שהוא מהווה השלמה של עניין המן – כשם שברור לגבי ההמשך "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה...". וכן הדברים גם בנידון דידן: ראשו של גלית הובא לירושלים רק לאחר כיבושה על ידי דוד והפיכתה לבירתו (ש"מ"ב ה'), על מנת לסמל את כניעת הפלשתים בפני שלטון ישראל בבירת מלכות ישראל.

אל והעי (שם י"ג, א-ג); ואחרי פרדתו מלוט, בלכתו מאזור בית אל והעי לחברון (שם י"ג, יח).

יתרה מזאת: כזכור מן השיעורים הראשונים, גם הגעתו של אברהם לירושלים, לעמק שוה הוא עמק המלך, לא הייתה פרי תכנון מוקדם להתיישב במקום במסגרת מסעותיו בארץ, ובמובן זה היא שונה מאוד משהייתו בשכם, בין בית אל והעי ובחברון, מקומות שאליהם הגיע באופן מתוכנן והתעכב בהם. אברהם הגיע לירושלים בדרכו חזרה מן המלחמה נגד מלכי הצפון, במסגרת קבלת הפנים שערכו מלכי-צדק ומלך סדום לכבוד ניצחונו, ולאחר קבלת פנים זו הוא שב לחברון, העיר שבה התיישב.

ההגעה להר המוריה, שהיא כבר הגעה מכוונת על פי ציוויו של הקב"ה, התרחשה רק בשלב מאוחר הרבה יותר בחייו של אברהם אבינו.¹⁷ כזרעו אחריו, גם אברהם אבינו אינו מגיע לירושלים בתחילת דרכו בארץ, אלא רק לאחר תקופה ממושכת בה.¹⁸

אברהם אבינו עובר במקומות רבים בטרם הגיעו לירושלים. משמעות הדבר, שמה שנדרש על מנת להגיע לארץ ישראל אינו מספיק על מנת להגיע לירושלים ולמקדש. הימצאותם של ירושלים והמקדש בלב ארץ ישראל אינה עניין גאוגרפי גרידא;¹⁹ ירושלים והמקדש הם נקודת שיא, שניתן להגיע אליה רק אחרי הבשלה לאומית ורוחנית ורק משנתמלאו תנאים מסוימים.

אחד התנאים הללו – אחד ממרכיביה של אותה בשלות לאומית – מנוסח באופן נפלא על ידי רד"ק (בפירושו לש"מ"ב ה', ו):

'וילך המלך ואנשיו' (שם) – ובדברי הימים 'וילך דוד וכל ישראל' (דה"א י"א, ד), כי כל ישראל היו עתה אנשיו. וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלים ללכוד מצודת ציון, לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל, ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל, כי שאול לא קמה מלכותו.

בהנחה שירושלים היא אכן בירת מלכות ישראל, המחוברת למקום מלכות ה', מסתבר שניתן להגיע אליה רק מכוח מלך המולך על כל ישראל מתוך אחדות. מציאות זו התקיימה לראשונה רק בימי דוד; כפי שנסקור בשורות הבאות, עד ימי דוד לא הייתה מלכות מרכזית שאיחדה את כל ישראל.

שהעיר לא יושבה על ידי בני ישראל כבר הוזכרה לעיל: תיאורה כעיר יבוסית, "עיר נכרי אשר לא מבני ישראל" (שופטים י"ט, יב), בפרשת פילגש בגבעה.¹⁴

מדוע אין שבט יהודה מיישב את ירושלים ומקיים בה את מצוות ירושת הארץ, לאחר שהצליח סוף סוף להתגבר על הביצורים האדירים שמנעו את כיבושה בימי יהושע, ללכדה, להכותה לפי חרב ולשלחה באש? גם על שאלה זו אין בידנו תשובה מניחה את הדעת.

3. משמעותה של ההגעה המאוחרת לירושלים

סוגיית כיבושה של העיר בימי יהושע ואחרי מותו הותירה אותנו בצריך עיון גדול. מכל מקום, תמיהה זו רק מחזקת את ההרגשה שהעיר נשארה נכרית בפרק הזמן שמכיבוש הארץ על ידי יהושע ועד כיבוש העיר על ידי דוד.

מפתח לחישוב פרק הזמן שבו נותרה העיר נכרית מצוי במל"א ו', א:

ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית לה'.

מיציאת מצרים עד תחילת בניין המקדש על ידי שלמה המלך 480 שנה. דוד מלך בירושלים לאחר כיבושה 33 שנה (ש"מ"ב ה', ה); שלמה החל לבנות את בית ה' בשנה הרביעית למלכותו. על מנת לדעת כמה שנים עברו מכיבוש הארץ ועד כיבוש ירושלים צריך, אם כן, לנכות מ-480 שנה את 40 שנות המדבר ואת 37 השנים שחלפו מכיבוש העיר על ידי דוד ועד תחילת בניין בית ה' על ידי שלמה. נמצא אפוא שירושלים נכבשה ויושבה רק 403 שנים אחרי הכניסה לארץ בימי יהושע!

זהו פרק זמן ממושך הכולל תקופות שונות ומגוונות: תקופת הכיבוש וההתנחלות בימי יהושע; מאות השנים של תקופת השופטים; מנהיגותם של עלי, שמואל ושאלו; ושבע שנים ומחצה של מלכות דוד על שבט יהודה בחברון, טרם הגעתו לירושלים כמלך על כל ישראל. עם ישראל ישב אפוא בארץ פרק זמן ארוך ביותר¹⁵ עד שהחל להתעניין בירושלים בפועל, לכבשה ולהתיישב בה.

מה המשמעות הרוחנית של עובדה זו?

נפתח בנקודה המחזירה אותנו אל הרמז הראשון בתורה לירושלים.¹⁶ במסגרת מסעיו בכניסתו לארץ עובר אברהם אבינו פעמים ספורות בסמוך לירושלים, אך אינו מתעכב בה. הדבר קורה במסעו הראשון מאזור בית אל והעי לנגב ולמצרים (בראשית י"ב, ח-ט); בחזרתו ממצרים והנגב לאזור בית

17 לא ניכנס במסגרת זו לפרטי התאריכים. נציין רק כי אברהם, שהגיע לארץ בגיל 75 לערך (ראה בראשית י"ב, ד), כבר היה בן 137 שנה במוט שרה (ראה שם י"ז, יז; כ"ג, א), שהכתובים וחז"ל סומכים אותו לעקדה.

18 על דרך הדרש, מציאות זו מקבילה במובנים מסוימים לעובדה הטופוגרפית-גאוגרפית שירושלים אינה בנויה על אם הדרך, על קו פרשת המים, אלא במרחק מה מן הדרך הראשית. אל ירושלים אין מגיעים מיד; יש לסור אליה, ללכת ולחפשה... ורק לבסוף מגיעים אליה.

19 משמעותה הרוחנית של מציאות גאוגרפית זו משתקפת במשנת כלים (פ"א משניות ה-ט), המונה עשרה מעגלי קדושה זה לפנים מזה: במרכז נמצא המקדש; סביבו המעגל הרחב יותר של ירושלים; ובמעגל החיצון – ארץ ישראל כולה.

14 פרשנים רבים, קדומים כמאוחרים, מקדימים את זמנם של סיפורי סוף ספר שופטים, פסל מיכה ופילגש בגבעה, לראשיתה של אותה תקופה (סדר עולם רבה, למשל, טוען בפרק י"ב ששתי הפרשיות התרחשו בימי כושן רשעתיים, הנזכר בשופטים ג'), דהיינו סמוך לכיבוש ירושלים על ידי שבט יהודה.

15 נזכיר שלפי חז"ל כל ימי הבית הראשון הם 410 שנים (יומא ט ע"א).

16 רמזונו לכך בשלושת השיעורים הראשונים ("הדרך אל ירושלים בתורה").

מאבד שאול עד מהרה את ההכרה הא-לוהית במלכותו, ועם הופעת דוד הוא פותח במרדף הנורא אחריו, שבו הוא משקיע את עיקר מאמציו, תוך הזנחת המלחמה באויב החיצוני, האמתי. במצב זה נותר שאול עד יום מותו.

עם מותו של דוד מולך איש-בושת במחניים על כל ישראל, ואילו דוד מולך על שבט יהודה בחרון. רק לאחר מותו של איש-בושת בן שאול והמלכת דוד על כל ישראל בשלו התנאים לבחירת עיר בירת מלכות ישראל, שתאחד את כל השבטים כולם תחת הנהגה אחת, ועל כן מעשהו הראשון של דוד לאחר המלכתו על כל ישראל הוא כיבוש ירושלים וביטול האחיזה האמורית/יבוסית בעיר לראשונה מזה מאות שנים. צעד זה התאפשר מתוך המציאות של אחדות כלל ישראל תחת מלכות אחת, אחדות שאחד מביטוייה המרכזיים הוא עצם קביעת עיר הבירה בירושלים, המצויה בגבול יהודה ובנימין – בגבול בני רחל ובני לאה.

ניסינו להראות עד כה מדוע מתעכבת שנים כה רבות הקמת מוסד הבירה, שיאחד את כל השבטים. כזכור, רד"ק רומז למדרגתה המלכותית של ירושלים: "לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל". היות שהתקשינו למצוא תשובה הולמת על דרך הפשט לשאלות שעלו לעיל – מדוע לא נכבשה ירושלים בתקופת יהושע, או לכל הפחות מדוע אין הכתוב מתאר זאת בפירוש, ומדוע לא יישבו בני יהודה את העיר לאחר שכבשוה – דומני כי התשובה העמוקה והנכונה היא דברי הרד"ק: אל ירושלים ניתן להגיע רק מכוח מלך על כל ישראל, הגדרה שיהושע ושבט יהודה אינם ממלאים אותה לעניין זה. לשון אחר: לא ניתן להגיע לירושלים מכוח כיבוש שבטי, חלקי, שאינו מייצג את כל ישראל. מדרגת ירושלים היא מדרגה כללית, לפיכך, באופן לא-מוסבר, לא ניתן להתיישב בה עד שמלך "שלבנו הוא לב כל קהל ישראל" (רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ו) יכבוש אותה, יתיישב בה ויהפוך אותה לעיר בירת מלכות ישראל: לא עיר שבטית ופרטית, כי אם עיר כללית.

ב. מקום המקדש – הר המוריה

התבוננות בפשטי הכתובים מתחילת ספר יהושע ועד העלאת הארון על ידי דוד לירושלים (שמ"ב ו'; דה"א י"ג, ו-טו) (מתוך מגמה לבקש לבנות את המקדש מיד אחר כך) תגלה כי לא מצינו במשך תקופה זו – פרק זמן בן כארבע מאות שנה – שום מנהיג שיעסוק בדרישת "המקום" ובניסיון למצואו.

אנו מדגישים כאן את הצורך בחיפוש המקום, מפני שאנו מניחים כי מיקומו המדויק של הר המוריה, מקום העקדה, לא היה ידוע אחרי אברהם אבינו: העקדה הייתה מעמד חד-פעמי שהיו שותפים לו רק אברהם, יצחק והקב"ה, ולאחריה אין אנו מוצאים התעניינות כלשהי במקום, לא אצל אברהם ויצחק עצמם, ואף לא אצל יעקב²³ או אצל אחד מבניו, שנים עשר השבטים.

ימי יהושע היו תקופת הכיבוש וחלוקת הנחלות, שבה קיבל כל שבט את נחלתו והתמקם בה. יהושע, בן שבט אפרים, אינו מקים עיר בירה. אמנם המשכן היה בשילה, בנחלת שבט, אך עיר בירה לא הייתה כלל.

במאות השנים של תקופת השופטים התבסס כל שבט בנחלתו. הייתה זו תקופה של פירוד גדול בכל המובנים. מנהיגות השופטים הייתה מנהיגות שבטית: שופט משבט זה או אחר הושיע את ישראל מן הקמים עליהם (בגלל מעשיהם הרעים, ובפרט עבודה זרה), שפט את ישראל תקופה מסוימת, ואז עברה המנהיגות לשבט אחר, לשופט אחר, לישועה אחרת. במציאות שכזאת, אין מקום לבירה מרכזית של כל ישראל.²⁰

בסוף תקופת משכן שילה הנהיג את ישראל עלי הכהן. עלי כבר שפט את כל ישראל, אך טרם הוקמה בירה מרכזית, והעם התרחק ממשכן שילה המושחת (ראה שמ"א ב"ג) ועבד עבודה זרה (ראה שם ז', ג-ד).

הניסיון המשמעותי הראשון של הנהגה מרכזית היה בימיו של שמואל – מנהיג שנולד על פי ה' ומילא, ככל הנראה בהוראת שעה, את כל תפקידי הנהגה: מנהיג, שופט, נביא ואף כהן.²¹ במובן זה שימש שמואל כמעין 'שופט-על', שאמנם לא היה מלך בעצמו, אך הכשיר את הקרקע למלוכה של ממש.

בימיו של שמואל לא הייתה עיר בירה. משכן שילה נחרב, והשראת השכינה ועבודת ה' נחלקו בין המשכן שבנוב, עיר הכהנים, לבין קרית יערים, שבה שכן ארון ברית ה' לאחר חזרתו משדה פלשתים ומבית שמש. במצב זה אין מקום להנהגה מרכזית, ואכן, מנהיגותו של שמואל היא מנהיגות עממית. הדבר משתקף בצורה הנאמנה ביותר בפסוקים אלו:

וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו. והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה. ותשבֹּתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח לה' (שמ"א ז', טו-יז).

שמואל סובב בערים המרכזיות ושופט בהן את ישראל, ובין הסבבים הללו הוא שב לביתו.

שאול, ראשית המלוכה בישראל, קובע את בירתו בעיר גבעה, שהיא כנראה גבעת בנימין או גבעת שאול.²² מלכותו של שאול היא מלכות ראשונית, מלכות בהתהוות, וקשה מאוד לראות בה מלכות כלל-ישראלית. נציין כאן בקיצור רב כמה נקודות המדגימות קביעה זו. בירתו של שאול, גבעת שאול, מצויה בשטח נחלת בנימין (בניגוד לירושלים, בירתו של דוד, שהיא בגבול שבין יהודה ובנימין). ממשלתו של שאול מורכבת מעיקרה מבני בנימין (ראה שמ"א כ"ב, ז), ולא מצינו ששאול נוקט בפעולות שמגמתן לאחד את העם. יתר על כן, בעקבות חטאיו

20 הניסיון הכושל של מלכות אבימלך בשכם (שופטים ט') מדגים היטב כי טרם בשלו התנאים להקמת עיר בירה מלכותית מרכזית המאחדת את כל ישראל.

21 הזוהר (חלק ב קמח ע"ב) אומר ששמואל שימש ככהונה.

22 באנציקלופדיה מקראית כרך ב עמ' 411, ערך גבעה, גבעת בנימין, גבעת שאול, מזהה פרופ' מזר את כל המקומות הללו כמקום אחד, המזוהה בתל-אל-פול, ליד הברכה שממערב לפסגת זאב של היום, במקום שבו החל חוסיין לבנות את הווילה שלו לפני מלחמת ששת הימים.

23 לחז"ל הייתה דעה אחרת בזה, וחלק מן המדרשים מזהים את מקום ההתגלות ליעקב בבית אל עם הר המוריה. בשיעור 2 נגענו מעט בסוגיה זו.

המקום הזה הר המוריה הוא, והיה נודע ומפורסם באומות, כי ידעו מעלתו בקבלה, ואין צריך לומר ישראל במדבר שהיו יודעים זה מן האבות, בהיות שם עקדת יצחק... ולכן העלים וסתם הכתוב המקום הזה ולא פרסמו, ואין צורך לומר האומות, כי אפילו ישראל לא ידעוהו, כי אף על פי שידעו הכל מעלתו של הר המוריה, לא היו יודעים כי הוא המקום אשר יבחר ה'.

כלומר: מעלתו המיוחדת של הר המוריה נודעה רק כמקום העקדה, אך לא כמקום אשר יבחר ה'.

- הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ב ה"ב) כותב:

מסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, הוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון כשנברא קרבן, ומשם נברא. אמרו חכמים: אדם ממקום כפרתו נברא.

דברים אלו סותרים לכאורה את דברי הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ג פרק מה) (שראינום בשיעור הרביעי), כי הכתוב העלים את המקום בכוונה. הדרך הפשוטה ליישב את דבריו היא שהייתה ידיעה על קשר ברור בין מקומות ההקרבה של אדם הראשון, קין והבל, נח ואברהם בעקדה ובין בית המקדש, אך לא ידעו היכן המקום הזה.

- הרד"ק (בפירושו לתהילים קל"ב, ב) כותב:

ואף על פי שראה יעקב אבינו מקום בית המקדש בחלום,²⁸ אפשר שלא ידעו בהקיש, ואם ידעו לא גילה אותו, כי לא רצה הא-ל יתברך שיהיה נודע המקום עד דוד.²⁹ לפיכך זכר דוד יעקב בזה העניין ואמר 'נדר לאביר יעקב' (תהילים שם), לפי שאליו הראהו תחילה הא-ל יתברך. ואף על פי שרמז בו לאברהם אבינו ויצוהו לעלות את יצחק בנו עולה באותו מקום, אף על פי כן לא נתבאר אם ידע אברהם אבינו שיהיה מקום ההוא מקום הנבחר לבית המקדש לדורות.³⁰

כלומר: הקב"ה רצה שהמקום יתגלה רק בימי דוד.

2. זיקה למקדש: נביא בהקשר זה שני מקורות בחז"ל. המקור הראשון מתייחס לבניין המקדש עצמו:

28 נזכר שעל פי עניות דעתנו חלום יעקב היה בבית אל, ולא בהר המוריה (שלא כפי שמובא ברד"ק כאן).

29 מעניין מאוד שרד"ק מוצא קשר מסוים בין העלמת מקום המקדש עד ימי דוד לבין כיבוש העיר ירושלים מכוון מלכות על כל ישראל, דהיינו מלכות דוד.

30 שאלה זו עשויה להיות תלויה בהבנת הפסוק 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יִרְאָה' (בראשית כ"ב, יד). מהו "היום"? הגר"א, למשל, כותב באדרת אליהו: "ומשה רבנו שכתב את התורה הוסיף וכתב 'אשר יאמר היום', כלומר בימי משה שכבר הייתה התורה למטה". לפי הבנה זו, אברהם לא ידע שמקום העקדה עתיד להיות מקום המקדש. בעמדה זו נוקטים גם פרשנים רבים נוספים. ספורנו, לעומת זאת, כותב על אתר: "כי זה נאמר לו בנבואה למה בחר בהר ההוא כי עתידים בניו להקריב שם קרבנות". ואכמ"ל.

גם לאחר החזרה לארץ בימי יהושע אין כל ידיעה על משהו שמכיר את מקום העקדה או עוסק בחיפוש מקום המקדש. יותר מכך, אין להעלות על הדעת שהשבטים כולם ידעו את המקום ולא היו מעוניינים לנחול בקרבתו.²⁴ גם במשך תקופת השופטים אין אנו מוצאים כל התעניינות במקום או חיפוש, ועל פי הפשט כך היו פני הדברים גם בימי עלי, שמואל ושאל.

אף שבתקופות מסוימות תפס המשכן מקום מרכזי, נראה שבמשך רוב התקופה לא הייתה לו כל חשיבות מיוחדת,²⁵ ובפרט לאחר חורבן שילה, שאז הביאה ההפרדה בין הבמה הגדולה שבגבעון לבין מושב הארון בקרית יערים לפיחות ניכר במעמדם של שני המקומות גם יחד.²⁶

מעניינת מאוד בהקשר זה שתיקתו הגדולה של חלקו הראשון של ספר שמואל (שמואל א) בעניין המשכן: חורבן משכן שילה אינו מתואר כלל,²⁷ ואף לא המעבר משילה לנוב, שעל קיום המשכן בה אנו שומעים רק אגב בריחתו של דוד מפני שאול (שמ"א כ"א, ט-ז); גם מעבר המשכן לגבעון לאחר חורבן נוב אינו מתואר, ואף אין בספר כל אזכור של גבעון כמקום הבמה הגדולה. כמו כן, אין בפשטי המקראות כל אזכור לחיפוש משמעותי של שמואל או של שאול אחר מקום המקדש. עם זאת, בדברי הימים מוזכרים שמואל הרואה ודוד ביחס לייסוד המשמרות במקדש (דה"א ט', כב), ושמואל הרואה, שאול בן קיש, אבנר בן נר ויואב בן צרויה נזכרים כמי שהקדישו לבניין המקדש (דה"א כ"ו, כח).

בחז"ל ובראשונים מצינו מספר התייחסויות לסוגייתנו, ונביא כאן שתיים מהן.

1. העלמת מקום העקדה:

- כתב רבנו בחיי בפירושו לספר דברים (י"ב, ה):

24 א. בהקשר זה אנו נזכרים בדברי הרמב"ם במורה הנבוכים (חלק ג פרק מה), כי אחת הסיבות המרכזיות להעלמת המקום בתורה הוא מניעת ריב ומחלוקת בין השבטים על נחלת המקום (כדרך שאירעה מחלוקת קורח ועדתו בעניין הכהונה).

ב. הגמרא (בבא בתרא קכב ע"א) מעלה את האפשרות שערך הנחלות עלה עם הקרבה לירושלים, והקרובים פיצו את הרחוקים בכסף. ומבאר הרשב"ם על אתר (ד"ה לקרובה ורחוקה): "אבל מי שעולה לו גורלו בקרוב לירושלים מעלה מעות למי שעלה גורלו ברחוק מירושלים, שהרחוק גרוע הוא מפני שני דברים: אחד מפני שרחוק מבית המקדש, ואחד מפני שקרוב הוא לארץ העמים ויש לו לדאג מהן". החתם סופר (ש"ת חלק אורח חיים סימן כט) מקשה על דברי הרשב"ם שבשעת חלוקת הארץ "לא נודע מקום המקדש ולא הר המוריה איה הוא, והיה לו לפרש את הקרובה והרחוקה ממשכן שילה ולא מהר המוריה שלא היה ידוע". כפי שכתבנו בגוף השיעור, בכתוב אין כל זכר לידיעה כלשהי על חשיבותה העתידית של ירושלים.

25 דוגמה מאלפת להנחת המשכן היא העובדה שאזכרו העיקרי של משכן שילה בספר שופטים כולו (מלבד פרשת המחולות בפרק כ"א) הוא ב"ח, לא: "וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית הא-להים בשילה", תיאור שהורחב במדרש בסנהדרין (קג ע"ב) "והיה עשן של המערכה ועשן פסלו של מיכה מעורבין זה בזה"; כביכול מוזכר בית הא-לוהים אשר בשילה רק בהשוואה ניוגדית לפסל מיכה, ולא כמקום בעל משמעות עצמית...

26 כשמעלה דוד את הארון לעיר דוד, לאחר שישב עשרים שנה בקרית יערים, הוא אומר "ונסֵבֶה את ארון א-להינו אלינו כי לא דרשְׁנָהוּ בימי שאול" (דה"א י"ג, ג).

27 הדבר מפורש בירמיהו ז', יב וכו', ו ובתהילים ע"ח, נט-סז.

מגילת בית המקדש שמסר הקב"ה למשה בעמידה, עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה, עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, עמדו זקנים ומסרה לנביאים בעמידה, עמדו נביאים ומסרו לדוד בעמידה, עמד דוד ומסר לשלמה בעמידה

(ילקוט שמעוני דה"א סימן תתפ"א; מדרש שמואל פרשה ט"ו).

לפי מדרש זה, תכנית המקדש נמסרה מדור לדור ממשה רבנו ועד דוד. אך יש לשים לב כי המדרש איננו מתייחס למקום המקדש אלא רק למבנהו.

הגמרא בזבחים נד ע"ב מספרת:

דרש רבא: מאי דכתיב 'וילך דוד ושמואל וישבו בניו ברמה' (שמ"א י"ט, יח) – וכי מה ענין נזירות אצל רמה? אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בניו של עולם [רש"י: למצא מקום לבית הבחירה מן התורה].

כלומר: לפי חז"ל, גם שמואל הנביא עסק עם דוד בחיפוש מקום המקדש.³¹

סיכום

ניסינו להוכיח כי מימי יהושע ועד ימי דוד נשארה ירושלים עיר נכרית. העובדה שלא נכבשה נובעת מכך שלא ניתן להגיע אליה במסגרת שבטית, אלא רק על ידי מלך שימלוך על כל ישראל. הראינו גם שאף לא אחד ממנהיגי ישראל מיהושע ועד שאול עסק בחיפוש מקום המקדש.

לאחר שעסקנו בשיעור זה במעמדה של ירושלים בימי הכיבוש וההתנחלות, נדון בע"ה בשיעור הבא בשאלה לאיזה שבט שייכת ירושלים.

*****
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
* עורך: בעז קלוש *
*****
* בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
*****

31 על הסוגיה בכללותה עיין בספרו היסודי והמקיף של הרב איתן שנדורפי, הדר העולם, המטפל בסוגיות רבות הקשורות בענייננו. בנידון דידן הלכנו בכיוון שונה ממנו, ואכמ"ל.